

Ilgas atsakymas į trumpą paklausimą

„Naujoji Romuva“ bus padariusi gerą darbą, paskelbdama literatūros anketą. Bent man tai duoda progos atsakyti tiems, kurie paskutiniaisiais laikais ėmė man viešai ir anonimais įrodinėti, kad aš gaminąs Wassersuppe¹: „Mes tai sudedam į 8–12 eilučių, o autorius į pusę tūkstančio“ („Eilėraščių krautuvė“², 90); „uoliai rankioja“ XV ir XX tomus savo Raštų, kadaise (30 metų tam atgal) „žvirbliams išbarstytų“ (Herbačiauskas „7 meno dienos“ 73 nr.³); „imponuoja kiekybė, ne kokybė: daug veikalų galima prirašyti, neturint nė krislo talento („Ryto“ 32 nr. „Pastabos apie mūsų laikų literatūrą“⁴). Tiesa, rašoma anonimiškai ir atsiunčiama man anonimiškai, bet pabraukus tai, kas man skiriama.

Šitame darbe aš teįžiūriu pusę racijos*. Aš abejoju, kad gerbiamesiems anonimistams bus mano raštai *beskaitant* abuoji** pasidarę; greičiau jie elgias *in verbo magistri*⁵, šiuo atveju – Herbačiausko: tik po interview su juo man ėmė ateiti anonimų. Apie literatūrą, tokį viešą dalyką, tektų ir kalbėti viešai, tada reiktų parodyti žinojimas ir išmanymas. Dabar tenka man jie pamokyti to žinojimo.

Pirmiausia, man tenka neprisiduoti matuojamam kūrėjo matu. Iš esmės aš neesu kūrėjas nei beletristas. Tai kas? O gi štai kas.

1933 m. gruodžio 10 d. sueis lygiai 40 metų dvejetainis mano profesijos: kunigystės ir autorystės (pirmojo penkmečio neskaitant⁶). Šiuo ilgu laikotarpiu aš prirašiau tiek, kad leidiniai tenka metru matuoti kaip mėsiedo laiku ruskiams blynai. Kelios dešimtys atskirų leidinėlių, kurių 30 ir dabar galima gauti knygų rinkoje. Bet galima buvo trigubai tiek prirašyti ir tai nebūt buvę daug: toks tai buvo įvairus laikotarpis, tiek tuo laiku buvo matyta, jausta, galvota, kalbėta ir – dirbta.

Toje metro ilgumo mano raštų lentynėlėje kūrybinių nedaugiausia: Pragiedruliai, Dėdės ir dėdienės, Šeimos vėžiai ir dvejetas knygelių smulkiųjų vaizdų⁷. Tos tariamosios beletristikos tebus 10–15 % visų kitų raštų. Ir tie tektų perpus sumažinti, nes, anot E. Radzikausko ir kitų kritikų, nežinai, kur Vaižganto pasibaigia publicistika, o prasideda beletristika ir antraip⁸. O aš ir antrą pusę nušluoju, gerai nusimanydamas, kad teesmi paviršutiniškas, sekclus feljetonistas etnografas, gavęs progos romantiškai pasivaipyti, tai ir padaro įspūdžio būk aš imąsis beletristinės kūrybos.

Aš esu apsigimęs – kalbėtojas. Tai yra teisingai pažymėjęs „Laisvėje“ Paporonis⁹. Moku ir parašyti. Bet sklandžiai parašo bet kuris geresnis biuralistas. Už tai jis avansuojamas, tačiau laimingesnis esti, kai jam nebereikia to „darbo“ dirbti, kai pasibaigia jam darbo, vadinasi, rašymo valandos ir likusią dalį paros jis gali visai nebegalvoti apie rašymą. O mane mokėjimas raštu išdėstyti kalbą padarė rašymo

¹ Wassersuppe (vok.) – vandens sriuba, skystalas.

² „Eilėraščių krautuvė“ – cituojamas Benedikto Babrausko parodijų ir satyrinių eilėraščių rinkinio paskutinis kūrinys – L. Giros kritikos parodija „Raktas“.

³ Herbačiauskas „7 meno dienos“ 73 nr. – cituojamas Alfonso Vytauto Braziulio slapyvardžiu Alfonso don Braziula pasirašytas straipsnis, J. A. Herbačiauskas kalba apie Lietuvos teatrą ir literatūrą“.

⁴ „Ryto“ 32 Nr.: „Pastabos apie mūsų laikų literatūrą“ – nei nurodytame, nei kituose „Ryto“ numeriuose tokio straipsnio nėra; citata artimiausia J. A. Herbačiausko straipsniui „Gyvenimo artistas“, spausdintam „Ryto“ 1932 m. kovo 12 d. nr. 47 ir kitiems to paties autoriaus pasisakymams.

* Racija – protingas pagrindas. (Red.)

** Abuojas – įkyrus. (Red.)

⁵ *in verbo magistri* (lot.) – čia: kaip mokytojas pasakė.

⁶ *pirmojo penkmečio neskaitant* – neskaiciuojant metų, praleistų Kunigų seminarijoje.

⁷ *dvejetas knygelių smulkiųjų vaizdų* – turimi omenyje 1906 m. išleisti „Sceniškieji vaizdeliai“ ir 1916 m. išleisti „Alegorijų vaizdai“.

⁸ nežinai, kur Vaižganto pasibaigia publicistika, o prasideda beletristika ir antraip – cituojama L. Giros monografija „Kun. Tumo-Vaižganto gyvenimas ir darbai“.

⁹ *pažymėjęs „Laisvėje“ Paporonis* – turimi omenyje ne paties Paporonio, bet jo redaguotoje „Laisvėje“ spausdinti straipsniai: A. Maliauskio – „Pragaištingas kan. J. Tumo veikimas“ 1923 m. birželio 10 d. 127 nr. ir to paties autoriaus „Dėlei docento J. Tumo-Vaižganto straipsnio „Garbingosios jovalo tradicijos“ 1923 m. birželio 14 d. 130 nr.

vergu, ne kūrimo.

Iki pat 1916 metų, vadinas, per 47 metus amžiaus, kaip Žemaitėi, Vaižgantui neteko nė kartą išpažinti viena puikybės ar ambicijos nuodėmė – kad jis bent kada būtų turėjęs pretenziją ką nors literatiškai sukurti. Iki tol pasirodžiusios plonutės „vaizdelių“ brošiūrėlės nieko nelemia ir Vaižganto į Parnasą neveda. Tik Didysis karas ir tremtinio būklė sujudino manyje romantinio pasiilgimo balelę ir aš abiem rankom įnikau – beletristiškai seilėtis.

Paskui tai nutrūko ir tik kada ne kada beletristiškai beatsirūgsta, kieno nors apduotas, kad „ką nors“ jam parašyčiau. Aš sugrįžau į tiesiogią savo vagą – rašyti taip ir todėl, kaip ir kodėl Mikalojus Katkus parašė žymųjį savo etnografinį veikalą „Balanos gdynė“¹⁰. Ak, Dieve mano, koks senis Katkus man artimas, koks tiesiog maniškas – minties ir širdies brolis! Kaip gaila, kad jis apie balanos gdynę nepradėjo kalbėti prieš 10 metų: būtų mane įstatęs į tikrąjį kelią, kuriuo dera ieškoti etnografinių „diemenčių“. Jei visą etnografinę medžiagą būčiau išdėstęs Katkaus metodu, būčiau pridaręs vertingesnių veikalų neg dabar, įberdamas sau ją jos į kibirą beletristinio vandenužio.

Mano emocijos visai ne moderninės. Moderninės mane pražildė trijų dešimtų trejų metų. Teko per daug pykti, per daug spyriotis, visa siela sirgti; teguodė ir tegaivino mane – balanos gdynė. Aš, kaip ir Katkus, teesame savo gimtojo krašto, savo tautos, savo velėnos sliekai. Aš nieko daugiau nenorėjau, jokio kito uždavinio nenujaučiau, kaip leisti per save, per kultūrintą sielą ir protą primityvųjį savo giminės būdą ir padaryti jį aukštesnei kultūrai paruoštą, kaip sliekai kad paruošia bergždžią žemę dirvožemiui.

Kone nuo pat kūdikio lopšio ir iki pasenusio lazdos aš nieko tiek konkrečiai nemylėjau, deja, nei paties Pono Dievo, prisipažįstu, nors ir be to prisipažinimo visiems tai aišku, kiek slieko širdžia tą velėną, po kurią aš štai jau septintą dešimtį metų landžioju. Man viena tebuvo tikrai skanu ir malonu – čėploti* kad ir nešvarų, bet tik tautinį čilupiką. Vyžota, lopyta mano Lietuvėlė, bet – mano! Lininiai, arielkininkai, mėšluočiai, dažnai net padlecai** tie lietuviai, bet – mano broliai! Lietuvos istorija tedavė mums legendą, o kultūrą paliko mums patiems po pusės tūkstančio metų inicijuoti, bet ta istorija – mano!

Ir tapau savosios, lietuviškos, visuomenės tarnas, ne, dar daugiau – jos vergas, dėl jos metų metais nebematęs, kaip skaisti saulutė šviečia ir džiugina. Kur tik kas man liepė eiti, ėjau, neatsiklausdamas, kas jį įgaliojo man liepti: bet tik visuomenės labui. Ėjau, dirbau be atodairos, laiku nesumetęs, ar aš tam kvalifikuotas. Liepė būti kunigu, kad galėčiau likti savo krašte, esu, nesiskundžiu ir nusikunigavęs nesijaučiu. Liepė būti žurnalistu, buvau. Liepė būti politikos veikėju, diplomatu, revoliucionierium, tik tik ne anarchistu (buvau kviestas vieno tilto sprogdinti), buvau. Liepė profesoriauti, profesoriauau pačioje aukštojoje mokslo įstaigoje. Jei būtų liepę važiuoti į Anglų Karalių, turbūt būč važiavęs savo gėdai, temokėdamas tarptautinės konversacijos: „varlė mušė paprūdėj, tprunkšnumėj“, su ta viena tauškaliau Kaušakio kvalifikacija¹¹. Nei rašyt, nei skaityt, o visur vežiojo karaliautų – kalbėtų ir – rašytų.

Niekas ir iš liepėjų nepaklausė, ar gana turiu tinkamo pasiruošimo, kaip nesiklausiau ir aš pats savęs. Kai numirsiu, jūs mane iškimškite ir pasistatykite universitete zoologijos salėje, o varinėje lentelėje kaip Radvilo šernui parašykite: „Naš postrieli vieldie pospiel“¹², vadinas, kokiais „veikėjais“ teko Lietuvai pradžioje savo pakirdimo verstis.

Ot, ir tasai nelemtas rašymas. Liepia – rašau. Atsiųskite kurį žingeidą, aš jam įrodysiu, jog 90 % mano raštų yra man, taip sakant, iš gerklės ištraukta: parašyk tą, parašyk tam galui. Vadinas, ne aš savo raštus paleidžiu kam suprovokuoti, bet mano raštų tuo ar kitu laiku buvo reikalauta. Tad ne aš juos žvirbliams barsčiau, bet patys žvirbliai atskrisdavo ant mano palangės ir prašydavo kokių literatūros ar publicistikos trupinių. Ir aš trupinau, nors sekliai, nepagrįstai, be filosofinės minties. Taip

¹⁰ Katkaus „Balanos gdynė“ išleista 1931 m.

* Čėploti – čiaumoti. (Red.)

** Padlecas – nenaudėlis. (Red.)

¹¹ Kaušakio kvalifikacija – žmonių Kaušakio pavarde nemaža būta Vaižganto gimtosiose apylinkėse, tad greičiausiai kažkuris iš jų ir turimas omenyje.

¹² „Naš postrieli vieldie pospiel“ (rus.) – mūsų nutrūktgalvis visur suspėjo.

atsirado griežtai visi mano straipsniai. 1922 m. „Švyturio“ b-vė išleido keletą rinkinelių jų: Vokiečių okupuotam Vilniui, sugrįžus 1918 m., Lenkų okupuotame Vilniuje 1919 m., Steigiamajame Kaune 1920–21, Su bėgliais ir tremtiniais 1915–17 m.¹³ Kam tai neįdomu, gali juk visa to neskaityti, bet kad jie žemintų lietuvių literatūrą, nesutinku, nes tai – ne literatūra. O bet kurie rinkiniai, knygų ar raštų, visados yra istorikų vertinami.

Taip atsirado ir „Šeimos vėžiai“. Davė Pelėda, minkštabūdžiams lietuviams inteligentams už nesumaningą savo šeimos sudarinėjimą („Klaida“), pridėk, girdi, ir tu. Griaužė griaužė galvą, skundė skundė, žiūrėdami, kokiom mišriom šeimynėlėm išmargino Lietuvėlę mūsų duonos patriotai, na, ir parašiau kvazimodo beletristiką, o geriau būtų buvę, kad būčiau straipsniu išsikeikęs, nes ir tais „Š. V.“ publicistika, tik praskiesta kaip ir „Pragiedruliai“.

Ir smulkieji mano raštai yra publicistika, dramatinės ar beletristinės korespondencijos – gyvieji nuotykių. Tikrieji mano raštų žinovai taip į juos ir žiūri, kaip į publicistinę, mokslinę ar beletristinę formą išdėstytą istorijos ar etnografijos medžiagą. Daug kas ir dabar tebeskatina mane, kad papildyčiau, ko dar esu nepasakęs apie pusės šimto metų ir daugiau istoriją, o ne ką sukurčiau, laukia dokumentinių žinių ar mane patį laiko gyvu nuo pat 1879 m. dokumentu, ne kūrėju.

Didelis daugumas mano raštų yra tik „žinių“ raštai apie veikėjus, pirmutinis šaltinis laiko istorijai. Jos reikalingos moksleiviams ir istorikams, joms taip pat netinka mokslingumo ar talento pažymys. Duota ko ir kaip tesėta. Anot v. Motiejaus: neturiu arklių, ariu asilais, ir mano dirva nedirvonuoja. Asilu traukiau mokslo ir visuomenės plūgą, – nejaugi už tai vertas koneveikti? Turbūt ne, jei už tat Alma Matris¹⁴ dovanojo man Lietuvių literatūros garbės daktaro titulą. Kaip tik už tai, kad bent kiekybe pasivaidinau. Juk toje literatūros istorijos srityje, kur aš dirbau, dar nėra nieko geresnio, ir iš viso nieko.

Pakartoju, iš esmės aš neesu kūrėjas; mano fantazija neveikli, intrigų sugalvoti nemoku, jos nuobodžios (Šimėnas), tai kurti man visai neniežti, kūryba nėra mano pašaukimas. Retkarčiais pažaidžiu, bet tuo taip pat neįtikinu (L. Gira¹⁵). Nė to tiek savo raštais nepirkliauju, nesu priėmęs nė vieno užsakymo: duosiu tiek ir tiek, tik parašyk. Bet nuo honoraro, kas tesi mokėti, neatsisakau, kai jau esti išspausdinta; man daug yra skylių, kurioms užkimšti mano emeritūros nepakanka, o einamoji sąskaita vis laikosi arti nulio su aiškia tendencija vėl nupulti žemiau, kaip ir per pirmuosius viešojo darbo 25 metus.

Pačiam save įvertinti labai sunku; bet kas linkęs sau papataikauti. Tačiau tikėkit manim, kad daug žemiau save ir savo darbą visuomenei, mokslui, literatūros menui įvertinu, neg tai padaro nemandagūs kritikai ar perdėto mandagumo panegiristai – pataikūnai. Tikėkite manim, ne iš ambicijos aš visur kišuos ar duoduos kišamas, bet kad toks jau būdas: negaliu nebūti ten, kur žmonės ką bendra dirba, ar aš duosiu ten ko „talentinga“, ar ne.

Kam būtų per daug mano žinių raštų, kad ir nemoksliškai surašytų, kad ir be talento, tą aš laikyčiau tikru obskurantu*. O dėl grynosios literatūros nesiginsime, – lai ana ilsisi ramybėje. Jokiai literatūros srovei todėl aš nepriklausau nei išmanau, kuri geresnė. Man tėra dvi „srovės“: talentingųjų, kurie ir iš b.¹⁶ virvę nuveja – jų raštus perkuos, skaitau ir pasidėjęs laikau ar kuriai bibliotekai dovanoju – ir nevykėlių, kurie tik šlamštus gamina. Jokių vardu šlamšto nepadarysi šedevru, o šedevro nepanaikins jokie priešininkai. Džiaugčiuos ir dadaizmu, jei kas sugebėtų talentingai pavogrėti**.

Neišmanau nė, kuris yra literatūros tikslas. Savaimė ji, man rodos, privalėtų būti lyg betikslė, imant ją kaip antitezę bolševikų literatūrai, kurios gaminama „su tikslu“, vadinasi, kuriam laikui numatytam vienam galui. Tikslioji literatūra, tikslusis menas, mokslas man lygus tendencingajai, tendencingajam. Konfesionalistai religiją, bolševikai marksizmą, – viską sukemša į vieną maišą. Palikime kūrėjams laisvę

¹³ Minimi Vaižganto Raštų I–V tomai; jų tekstai spausdinami šių Raštų 9–11 t.

¹⁴ *Alma Matris* (lot.) – Universitetas.

¹⁵ L. Gira – žr. 8 paaiškinimą.

* Obskurantas – mokslo, švietimo, pažangos priešininkas. (Red.)

¹⁶ b. – bezdalų.

** Pavogrėti – pavograuti, pakalbėti. (Red.)

pasireikšti patiems savim, o ne srove. Tikslų, žinoma, gali būti, bet tik pačioje visuomenėje, ne pačioje literatūroje; lai literatūra tikslą patenkina, o ne tikslą įkalba (konfesiją, partiją ar ką panašu).

Visuomeninis tikslas literatūrą iššaukia, nes ji reaguoja į viską, į tautybę, į religiją, į kūną ir į sielą. Ne literatūros uždavinys viską savim uždengti, kad kas viena tesimatytų, religija, tautybė, doktrina.

Taip pat neišmanau, kuri literatūra buvo „normali“, kuri ne: renesanso, humanizmo, švietėjų, romantikų, pozityvistų, modernistų... Normą, kaip ir tikslą, teduoda pati visuomenė – ko nori, to ir gauna, kokią dirvą parengia, tokių žolių susilaukia, net piktžolių. Sako, Paryžiuje „normali“ esanti pornografinė literatūra... Pikčiausia agitacinė literatūra visuomenėje iš nebūta būta ilgam nepadaro. Jokie cenzoriai nestengia literatūros „sunormatinti“, sustangrinti. Nėra nė prasmės. Rašytojai ne pelkių sausintojai – bendruoju planu, viena tiesia linija.

Aš esu – aš. Tegu kiti su manim skaitos, ne aš su kitais, jei esu originalus ir didelis talentas. O su talentėliu nėra ko kištis ir srovių uostinėti, kurią čia savim, vienu lašeliu, pagausinus...

Reikia naujų talentų, ne naujų srovių. Nėra gyvo vandens, nėra ir srovės. Dėl to ir naujoji mūsų literatūra – besrovė. Jei kas po savim pašlapina, tai dar ne srovė: srovė teka ir neša.

Atsakymas į *Naujosios Romuvos* anketą „Mūsų literatūros linkmės“. Tame pat numeryje spausdinami J. A. Herbačiausko atsakymai. Parašas: *Vaižgantas*.

Vaižgantas, *Raštai*, t. 21, parengė Eligijus Daugnora, Ilona Čiužauskaitė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010, p. 339–345, 481–482.